

«Аб патрыятызме, гонары і годнасці» («Старонкі воінскай славы беларускага народа», «Сімвалы воінскай доблесці, славы і гонару», «Твае, Радзіма, героі» і інш.) [3, с. 231-256].

Формы і метады працы над тэмамі самых разнастайных і цесна звязаных з характарам і зместам фактычнага матэрыялу: праца над словам, развіццё актыўнага маўлення, выклад сваіх думак, меркаванняў, уражанняў у форме звязнага тэксту, эсэ, сачынення, абмеркавання герояў мастацкіх твораў і кінастужак і інш. Яны даюць магчымасці найлепшым чынам, паслядоўна і мэтанакіравана рэалізаваць пастаўленыя задачы адукацыйнага і выхаваўчага характару.

Выконваючы асноўную функцыю – узбагачэнне слоўнікавага запasu і развіццё маўленчых навыкаў – лексічныя тэмы ўводзяць курсантаў у спецыяльнасць, раскрываюць спецыфіку прафесіі вайскоўца, выхоўваюць павагу да айчынай гісторыі, абуджаюць цікавасць да лепшых ваенных традыцый, выхоўваюць патрыятычныя пачуцці і высокія маральныя якасці.

ЛІТАРАТУРА

1. 2023 год аб'яўлены Годам міру і стварэння: <https://president.gov.by/be/events/2023-god-ab-yauleny-godam-miru-i-stvarennya> (дата звароту: 11.01.2023).

2. Что такое патриотизм простыми словами, его положительные и негативныны проявления: <https://iklife.ru/samorazvitie/chto-takoe-patriotizm> (дата звароту: 11.01.2023).

3. Беларуская мова. Прафесійная ваенная лексіка: вучэб. дапам. для курсантаў і слухачоў устаноў вышэйшай адукацыі па ваенных спецыяльнасцях / Т.І. Блізнюк, І.А. Блізнюк. – Выд. 2-е, дап. – Мінск: ВА РБ, 2013. – 300с.

УДК: 811.161.3'367'04

С.М. Макітрук, навук. супр.
(ЦДБКМіЛ НАН Беларусі, г. Мінск)

ДАДАНЫЯ ПАРАЎНАЛЬНЫЯ Ў ТЭКСТАХ СТАРАБЕЛАРУСКАЙ ПІСЬМЕННАСЦІ

У апошнія гады заканамернай з'яўляецца цікавасць да вывучэння складаназалежнага сказа, бо ён адносіцца да ліку тых граматычных катэгорый, якія на працягу гістарычнага перыяду існавання ўсходнеславянскіх моў зазналі істотныя змены. «Сінтаксічныя канструкцыі, якія выражаюць параўнанне, як адну з

найбольш старажытных форм мыслення” [1; 147], займаюць важнае месца ў тэкстах помнікаў старабеларускай пісьменнасці.

У старабеларускай мове, як і ў сучаснай, даданыя параўнальныя часткі далучаліся да галоўнай пры дапамозе злучнікаў **яко**, **яко бы**, **якъ**, **якоже**, **какъ**, **нежели**, **нежли** і суадносных слоў: **так**, **такъ**.

Злучнік **какъ** пераважна ўжываецца ў старабеларускіх дзелах помніках (граматы, Статуты 1529, 1566, 1588, кнігі Літоўскай Метрыкі) і рэлігійных тэкстах (Чэцця, Пакуты Хрыста, Аповесці аб трох каралях-валхвах, кнігі Бібліі Скарыны, Зборнік біблейскіх кніг пачатку XVI ст.). Даданыя з такім злучнікам могуць знаходзяцца пасля галоўнага сказа, перад ім і ў сярэдзіне: *си^о некоторыи ка^к непри^ттеле свою кро^в при^ро^жн@ю розливають. бра^т а любо сестри забивают* (Вісл., 296); *Какъ еси того претихого боранка, томоу превкроутномуу волкови полецила* (Пак. Хр.,); *оного Микулового году Завольскіи цари какъ ваши люди воевали* (КЗ, 363, 1494); *кр^стъ... в нынешнии бо д^онь ка^к солнце во^сси^лъ* (Чэцця, 26). У свецка-мастацкіх помніках (Аповесць пра Трышчана, Александрыя, Аповесць аб Троі) злучнік **какъ** далучае параўнальныя звароты.

Нярэдка ў тэкстах дзелах помнікаў пры злучніку **какъ** постпазіцыйнага даданага ўжываецца часціца **бы** ў якасці паказчыка ірацыянальнасці параўнання, якое ўяўляецца як магчымае, мяркуемае, пажаданае ў будучым, і мае адценне спасабу ці меры праяўлення дзеяння: *а ихъ сказаніе бывало правдиво, какъ бы передъ нашею обличностью то ся дѣло* (АЗР, I); *и его за то перееднати и досыть вчинити, какъ бы еми не жаль* (КСД, 478, 1517).

Злучнікі **як** (**якъ**) і **яко** сустракаюцца ва ўсіх жанравых тэкстах старабеларускіх помнікаў.

Даданы са злучнікам **яко** звычайна займае постпазіцыйнае становішча і ў большасці выпадкаў адносіцца да выказніка галоўнага сказа і паказвае, параўноўваючы, як, якім спосабам адбываецца дзеянне: *Соломон велить искать мудрости, яко и самъ поискалъ ест ея* (Скар. ПС, 96); *абы жадный пописъ именей вашихъ не былъ, съ тое прычины, ижъ кожъдый з васъ ... естъ так годенъ веры, яко и тотъ, которому бы то пописывоватъ поручено было* (КПД, 109, 1544); *Угрове перепровадившыс# так прудко "ко и первеи через Дунаи, вернулис" до своего вбозу, которыи были за рекою zostавили* (Атыла, 176). Гэтыя даданыя маюць дзве разнавіднасці:

“даданы параўнальны з’яўляецца няпоўным, бо ў ім адсутнічае выказнік. Такі сказ уяўляе сабой развітае адасобленае параўнанне, але выказнік тут лёгка ўстанаўліваецца з агульнага кантэксту выказвання” [2; 87]: *И была естъ тваръ славы господни яко огонь горящий наверху*

горы предъ лицемъ сыновъ Израилевыхъ (Скар. КВ, 45); *што на свете богU ми^ншого и людемъ. и речи посполито^н пожитечне^ншого быть можетъ, "ко едностъ згода и милость спольна#* (Бер. саб., 106–11); *ино тотъ повиненъ бUдетъ подъ хорUговью на мѣстцы своемъ поставити брата, або крѣвного своего, або такъ доброго шл^нтича, "ко и самъ* (Ст. 1588, 52).

даданыя параўнальныя ўяўляюць сабой “двухсастаўныя адзінкі” [2; 88]: *И поминеть животъ нашъ яко следъ облаковъ, и яко мгла распашится еже загнана бываетъ лучами солнечными и горячестию его искажена* (Скар. ПБ, 4).

Калі злучнік *яко* ўскладняецца за кошт умоўнай часціцы *бы*, тады “тое, аб чым гаворыцца ў галоўным сказе, параўноўваецца з нечым падобным, якое мысліцца як магчымае, мяркуемае ці нават нерэальнае” [3; 243]: *и рушилъ и певъне и исте тягънетъ множствомъ людей, яко бы о двесте и пятьдесятъ тысячъ и о триста дель съ нимъ, на земъли воеводствъ Волоского и Мутьянского* (КПД, 8–9, 1538); *Болесть отцу сынъ безумень, и жена сварливая ест якобы прикрытие всегда каплющее* (Скар. ПС, 30).

З цягам часу злучнік *яко* замяніўся злучнікам *якъ*: *рекъ гѣи к сатан# чи положилъ еси срѣце свое на раба моего іѡва иже нѣтъ "к w^н оу земли м#жъ цѣ^н и пр#^н и богобоень* (Зб. 262, 12); *зѣберуться передъ нимъ вси народы. и розлУчитъ ихъ дѣрUга w^н дѣрwга. "къ пастUхъ розлУчаетъ овцы w^н козловъ* (Цяп., 366); *тотъ Денис Слободский на тотъ рокъ на отбиране пенезей, якъ самъ не прыбыл и никого з моцью отъ себе не прыслал* (АВК, XXXVI, 88, 1582).

Сінтаксічныя канструкцыі з кампанентамі *такъ ... какъ, такъ ... якъ, такъ ... як, тако ... какъ* ужываюцца ў старабеларускіх пісьмовых помніках для стварэння семантычнага адцення параўнання: *ка^к болше се и бетлеемъ приближали. такъ бо^лше звѣзда оу своени моци се процвитала* (Валх., 526); *певно та^к боуде^н. какъ вы говорите* (Пак. Хр., 176); *Яко искушено бываетъ серебро в огни и злато в печи, тако искушенъ бываетъ человекъ усты хвалящимъ его* (Скар. ПС, 416); *ништо такъ не wмыл#еть, "къ парсуна чововеческа* (Трыст., 108); *в томъ листе Uв"жъчомъ зарUка маеть бы^н покладана такъ велика" "къ бUдетъ важностьъ речи сужоное* (Ст. 1588, 251); *алекандерь ^поведал: "ко шаленствотвое справило, такъ то есть* (Алекс., 31). У даследаваных помніках пераважаюць даданыя дапаўняльныя сказы, якія знаходзяцца ў постпазіцыі: іх у 5 разоў больш, чым у прэпазіцыі.

У аналізаваных тэкстах прадстаўлены даданыя параўнальныя са злучнікам *яко же*: *"коже видѣхъ wrюща# кривдU и шюща# болѣзнь пожн#^н ее* (Зб. 262, 136); *горъла, кровопролитья и статковъ своихъ*

не литуючи, **якожъ** и въпередъ къ таковымъ повольностямъ и послугамъ хтѣе оферуются (КПД, 41, 1538),

Для падпарадкавання даданага параўнальнага ў рэлігійных тэкстах выкарыстоўваюцца таксама злучнікі **нежели, нижели**, якія ў галоўным сказе іншы раз суадносіцца з іменным кампанентам састаўнога выказніка: *се естъ ро^о хрстъ#ньскии готовитс# ко смерти нежели къ животоу* (Чэцця, 61б); *Лепша# ест мудрость нежели сила, и мужъ мудрыи лепшии ест^с нежели силныи* (Скар. ПБ, 9б); *болеи богатества и тѣлесныя сласти люб#тъ нежели бога* (Будны, 7). *веньци щкоды оу своєї земли оубогы^м люде^м чин#т^н ни^жлі оу неприете^лско^у земли* (Вісл., 27б–28); *Более воистинни чидитис# превеликои божией моци мусишь нижели ичитис#* (Скар. КБ, 3б). Такія сказы выражаюць “параўнанне распадабачага тыпу і кваліфікуюцца пры гэтым як параўнальна-супраціўныя канструкцыі” [4; 381]

Такім чынам, складаназалежныя сказы з даданымі параўнальнымі змяшчаюць залежную частку, змест якой параўноўваецца са зместам галоўнай часткі. Сродкам сувязі выступаюць злучнікі **яко, яко бы, якъ, якоже, какъ, нежелѣ, нежли** і спалучальныя словы **такъ, тако**. Даданыя параўнальныя могуць знаходзіцца перад або пасля складаназалежнага сказа.

ЛІТАРАТУРА

1. Борковский, В. И. Синтаксис древнерусских грамот: сложное предложение / В. И. Борковский. – М., 1958. – 187 с.
2. Рапацэвіч, С. Я. Сінтаксіс пражскіх выданняў Францыска Скарыны : дыс.... канд.філал.навук ; Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т мавазнаўства імя Якуба Коласа. – Мінск, 2000. – 131 с.
3. Груца, А. П. Развіццё складаназалежнага сказа ў беларускай мове : (На матэрыяле помнікаў пісьменнасці XIV-XVII стст. і сучас. нар. гаворак) / А. П. Груца. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 270 с.
4. Историческая грамматика русского языка: Синтаксис. Простое предложение / В. И. Борковский, В. А. Георгиева, А. А. Глинкина и др.; под ред. В. И. Борковского. – М.: Наука, 1978. – 447 с.